

Summa és ajánlás

Pálkuti Anikó*

DOI: 10.21549/NTNY.35.2021.4.10

Kempf Katalin, Vincze Beatrix és Németh András (2020, szerk.): *Rejtett történetek. Az életreform és a művészetek.* Budapest: Műcsarnok.

Kiállítás és konferencia időkapcsolója egy tanulmánykötetben – ritka és különleges metszet a műfajok között. Az olvasónak ígért Rejtett történetek – alcím. A tudományos szerzőtársak stafétabotként adják át egymásnak a szót az általuk kutatott a 19-20. század fordulójától erősödő életreformmozgalmak jelenségeinek bemutatása kapcsán. Az érdekfeszítő, új szöveggörnyezetben és összefüggésekkel publikált „rejtett” életutakat, művészi sorsokat szemlélve ma már tudatosabban elgondolkodunk a fin de siècle-en, mint a kb. 100-120 évvel ezelőtt élő szépszüleink, s bár sokan megéltük a 20-21. század fordulóját, még adóssai vagyunk az utókornak a jelen század elnevezését illetően.

Átfogó prezentációt tartunk kezünkben az ifjúsági- és nőmozgalom emancipációs törekvéseitől, a kommunaszerű életközösségek és a kertvárosépítő irányzatok, az ifjúsági és az amatőr zenei reformtörekvéseken át a különböző képzőművészeti, kézműipari, irodalmi, színházi, tánc- és mozdulatművészeti reformirányzatokig.

A kötet sokoldalú, színes tartalmát Németh András helyezi tágabb kontextusba: rámutat az életreform és a művészetek kapcsolatának történelmi-társadalmi hátterére, segít megérteni a szecesszió és az életreform alapfogalmait, a nemzetközi recepciót és a nemzeti sajátosságokat, a „magirányzat”-nak nevezett vegetarianizmus, természetgyógyászat, testkultúra köré szerveződő kiegészítő irányzatokat, melyeknek bemutatására vállalkozik a tizenkét szerző. Vincze Beatrix írása zárja, de egyben továbbgondolásra nyitva is hagyja a kötetet. Az alcímet értelmezve – *Egy gazdaságosabb és egészségesebb élet perspektívái és annak sajátos magyarországi utópiája a Kert-Magyarország* – titkon arra vágyunk, hogy Szegő György előszavának disztópiája gyógyítható vízió legyen. Valójában ennek a lehetséges jövőképek a bemutatására épül a kötet gerince: vajon milyen öngyógyítási módokat, lehetőségeket, kiutakat keresett a 19. és 20. század fordulójának értelmisége? Vajon látunk-e párhuzamos összefüggéseket, visszatérő törvényszerűségeket a 20-21. századforduló idején?

A tanulmányok írói a tudományosság kritériumait szem előtt tartva állítják párhuzamba vagy éppen ütköztetik vallások és kvázivallások irányzatok kérdésfelvetéseit.

A kötet valóban „szemrevaló”, hiszen a szöveget kevésbé ismert, ritkán látott fényképek gazdagítják.

A *magyar életreform és a művészetek – nemzetközi recepció és sajátosságok* című tanulmány részletesen elemzi az Osztrák–magyar Monarchia, különösen Budapest „rejtett” életét, kiemeli fővárosunk európai viszonylatban is meghatározó kulturális jelentőségét. A szerző előrevetíti a tanulmánykötet témáit, példákkal illusztrálva

* Mentor- és mestertanár, Czuczor Gergely Bencés Gimnázium és Kollégium, doktori hallgató, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Intézet Történelmi, Elméleti és Összehasonlító Pedagógia Kutatócsoport, palkuti.aniko@gmail.com

igazolja, hogy az Új Ember hisz a természethez való visszatérésben, az öngyógyításban, a földi Paradicsomban. Már közöttünk él, híve a vegetarianizmusnak, a természetgyógyászatnak, a testkultúrának. Többek között Kosztolányi Dezső, Kós Károly, Babits Mihály, Bartók Béla és Kodály Zoltán példáját említi, de szót ejt a kommunákról, a művésztelepekről, a kertvárosokról, a mozdulatművészetéről, a reformiskolákról, a kórus- és táncmozgalmakról is. A szerző az összegzésben megállapítja, hogy „az életreformmozgalmak az 1. világháborúval időlegesen eltűntek, és egyben a Monarchia „aranykora” is véget ért, az immár önálló, ám önmaga torzójává zsugorodó magyar nemzetállam új korszaka is kezdetét vette”. „A 20. század elején virágkorukat élő mozgalmak által megfogalmazott eszmék és életvezetési elvek a század második felében sem veszítették el aktualitásukat.” (Németh, 2020, p. 56.).

Pethő Villő és Polyák Zsuzsanna *Kóruszenébe rejtett történetek* c. tanulmánya az életreformerek közül Bartók Béla, Kodály Zoltán és tanítványainak, többek között Bárdos Lajosnak a szellemi hagyatékából elindulva mutatja be az Éneklő Ifjúság mozgalmát és Sztojanovics Adrienne munkásságát.

Dienes Valéria tevékeny életútjáról, sokoldalú tehetségéről és mozdulatművészetéről bővebben és rendkívül érdekesítő megközelítésben Balogh Brigitta *Életreform – mozdulat által* c. tanulmányában olvashatunk. A majdnem 100 évet megélt polihisztornak az életútja és alkotói tevékenysége szorosan kapcsolható a mozdulatművészet, a mozdulatpedagógia, a mozdulattudomány, a mozdulatcultúra, a mozdulatkórus fogalmakhoz. Dienes Valéria okleveles filozófus, matematikus, pedagógus, aki Párizsban Henri Bergson előadásait hallgatta, mozgást és táncot tanult, megismerkedett Raymond és Isadora Duncannal. 1912-től saját mozdulatelméletén, az orkesztikán dolgozott. A pózok tanulmányozására a görög vázák figurái ihlették, azt vallotta, hogy „Az emberi test így »természetes« módon anyaga fizikai eloszlásának következményeként veszi fel alapvető pózait, amelyek mind leírhatók geometriai formák segítségével.” (Balogh, 2020, p. 187.). Elméletének négy komponense van: a plasztika, a ritmika, a dinamika és a szimbolika. Dienes mozgáskultúrája – és pedagógiája – az ember természetből fakadó lényére, az ahhoz való visszatalálására irányul, miközben összekapcsolódik a fizikai és morális neveléssel, a holisztikus gondolkodásmóddal, melyeknek segítségével a 20. századi ember kaphatott segítséget ahhoz, hogyan lehet felszabadulni a modern kor terhei alól.

Kosztolányi Dezső Csontváry Kosztka Tivadarhoz hasonlóan kedvelte a porcelánnadrágot, amely fehér vagy csontszínű finom szövetből, flanelből esetleg vászonból készült, erről fotók, irodalmi művek és levelek is árulkodnak. Arany Zsuzsanna a *„Szellemidézések abszintje”* c. írásában Kosztolányi és az életreform-mozgalmak kapcsolatát kutatja, egy találóan megválasztott idézetben ő is kitér a Scmitt Jenő Henrik szeánszait hallgató fiatalok rendhagyó kinézetére: „Kürtőkalapos világfiak jönnek ide, elefántcsontfogantyús sétabottal, széplelkek »merészen öltözködő« leányok társaságában, tolsztojánusok, kik Krisztus-szakállat, hátrafésült, nagy haját viselnek és bőrsarujukból meztelen lábak kandikálnak ki...” (Arany, 2020, p. 148.). Kosztolányi, felesége és fia bizonyos időszakokban vegetáriánusan étkeztek, hallgattak Bicsérdy Bélára, aki nemcsak a hústól, hanem a főtt ételektől is távol tartotta híveit.

Tészabó Júlia gyermekkortörténeti kutatásai arról szólnak, hogy miként változott meg a századfordulón a családkép és a lakástér, melynek következtében a gyártók is felismerték és kiszolgálták az új igényeket. A szerző a 19. század végétől, a gyermekkor kutatások iránti érdeklődés robbanásszerű növekedése nyomán megállapítja, hogy „a századforduló reformpedagógiai mozgalmának egyik legerősebb vonulata az esztétikumnak a gyermek szellemi fejlődésében felismert szerepéhez kapcsolódó művészetpedagógiai irányzata volt.” (Tészabó, 2020, p. 76.)

A tanulmányban többek között választ ad arra, hogyan jelenik meg hazánkban a gyermekszoba. 1903-ban napvilágot látott három gyermekszoba-terv a Kereskedelemügyi Minisztérium és a Magyar iparművészeti Tár-

sulat által támogatott Mintalapok c. kötetben, tervezőik a Gödöllői Művésztelep közösségéhez kapcsolódtak. Közöttük figyelemre méltó Undi Mariska személye, aki Springholz Mária néven Győrött született és Székely Bertalan tanítványa volt. Undi életmódjában követte a 20. század elején kibontakozó életreform mozgalom törekvéseit, kényelmes és egészséges reformruhákat tervezett, életszemlélete szimpatizált a korabeli nőmozgalom törekvéseivel. A Székely Aladár által róla készült fényképeken látható, hogy szívesen örökítette meg magát saját tervezésű iparművészeti tárgyai, bútora között saját elképzelésű ruháiban és kalapjaiban.

Undi Mariska az egyik első magyar elismert nőművész. A terve alapján megvalósított gyermekszobát az Iparművészeti Társulat 1903-as tavaszi lakberendezési kiállításán be is mutatták. A művészasszony sok elismerést kapott a „meleg kis fészékért”, amely jól illik a „gyermeki kedély naivitásához” (Tészabó, 2020, p. 84). Tészabó Júlia tanulmányát több rajz és fotó teszi szemléletessé, közöttük látható az Undi Mariska által készített Péterke királyfi szekerét megörökítő fénykép. Az 1904-ben díjazott alkotás megmaradt részét a Múcsarnok 2018-as Rejtett történetek c. kiállításán a valóságban be is mutatták a látogatóknak.

A tanulmány zárógondolatai üdvözlnek, hogy „a múlt századfordulót követő évtizedekben megszületett a gyermekek tere” (Tészabó, 2020, p. 92.), másrészt a korszak befejezéséről szólnak, amelynek az 1914-ben rendezett Gyermekművészeti Kiállítás tekinthető. Az 1. világháborút követően a Bauhaus elképzeléseivel újultak meg a gyermekszoba-tervek azzal a különbséggel, hogy míg a századfordulón a megnyugtató paszellszínek domináltak, addig az 1920-as években inkább az élénk színek vették át az uralmat a gyermekek birodalmában.

A kolónia lakói az élet szebbé tételét tekintették feladatuknak, a nagyvárosból kivonulva az Egész élet szigetén élve „az emberebb élet megteremtését” (Őriné, 2020, p. 96.) tűzték ki célul, miközben egészségügyi, egészségmegőrzési és természetközeli életvitelt valósítottak meg. A tanulmány több fotót is közöl az itt élő sokgyermekes családokról. Örök idealistaként a tolsztojánizmus hatására az otthon, a szeretet, a család értékeit tartották szem előtt. A házasságot az anyagi érdekek helyett a lelkek rokonszenvére és az azonos műveltségi fok meglétére alapozták. A művésztelepen élő feleségek, anyák és nem ritkán nőművészek életében fontos szerepet töltött be az iparművészeti tevékenység, amely a nemzeti tradíció része volt: hímzés, szövés, csipkeverés. Ennek a kihívásnak tettek eleget a 19. század elején a nagyvárosokban kialakuló kézműves iskolák, szakiskolák, iparművészeti műhelyek. A szerző külön fejezetet szentel a nőképzésnek, a művésztelep nőtagjai között részletesen bemutatja a tehetséges Frey-lányokat, Undi Mariskát és lánytestvéreit.

A kötetben soron következő tanulmány Lázár Imrétől *A spiritualitás igézetében* címmel több ponton is kapcsolódik az előző íráshoz: kiút keresése a jelen civilizációs válságából, az elidegenedésből, az egoizmusból, a kapcsolatok válságából, a hideg racionalitásból, az urbanizáció, iparosodás, környezetkárosítás, háborúk, társadalmi egyenlőtlenségek következményeinek jelenéből. Az alcím szereplői Sass Brunner Erzsébet és Brunner Erzsébet, anya és lánya, akik a művészlétben próbálták visszanyerni az elvesztett édent és feladva itthoni egzisztenciájukat indultak el Kelet irányába, az elején még nem sejtett megpróbáltatásokkal teli világkörüli útra. A nagy utazás előtt életmódot váltottak: a böjt, a vegetarizmus, a nudizmus, a természetes vizekben való fürdés, a friss levegő, az ősi buddhista meditáció híveivé váltak. Anya és lánya 1929. május 29-én indultak az útra „mint két zarándok mezítláb és kézzel szőtt ruhákban” (Lázár, 2020, p. 118.), közben sokat nélkülöztek, festményekkel keresték meg a pénzt az utazási költségekhez, míg végül a kitartás és szerencse folytán négy kontinenst bejárva 1930. február 17-én megérkeztek Indiába. A helyiek befogadták őket, hiszen hozzájuk hasonlóan a nem-ártás, azaz az *ahimszó* életelvet vallották, amely az indiai vallások – a hinduizmus, a buddhizmus és a dzsainizmus – egyik legfontosabb tétele. Ugyanakkor a Germanus házaspár féltékenyen figyelte a „két Böske” (Lázár, 2020, p. 122.) sikerét, akik egyre több híres és befolyásos ember barátságát elnyerték, róluk portrékat is készítettek: Gandhiról például kérésére 30 perc alatt készült el Erzsébet festménye, majd 1930-tól folytató-

dott a portrék sorozata, hogy „galériát hozzon létre a kor nagy indiai alakjait ábrázoló festményekből.” (Lázár, 2020, p. 128.). Brunner Erzsébet készítette el a dalai láma első európai stílusú portróját.

Földiné Irtl Melinda és Komár Lajos hindu, buddhista és teozófiai kulturális elemek nemzetközi- és magyar életreformra gyakorolt hatásait vizsgálja a *Távol-keleti hatások a magyar életreform törekvésekben* c. publikációjában, mely a szerzők megfogalmazása szerint rövid reflexió a kiállításra és a tudományos konferencián angol nyelven elhangzott két előadásra. Az írók a magyarországi buddhizmus kialakulásával és annak az életreformmozgalomhoz való kapcsolódásával foglalkoznak. Megállapítják, hogy a keleti kultúrák az Osztrák–magyar Monarchia életében is jelentős szerepet kaptak: újra felfedezték a távol-keleti kultúrát, számos gondolkodói kör, művésztelep alternatív forrásként fordult a keleti tanításokhoz, új folyóiratok, magazinok, éttermek, szanatóriumok alakultak, hírességek kapcsolódtak be a népszerűsítésbe. A teljes névlistát nehéz lenne meghatározni, mert a tagok más csoportosulásokban, titkos társaságokban is részt vettek, akár a rózsakeresztesek, szabadkőművesek, spiritiszták, okkultisták soraiban, a róluk szóló iratok eltűntek, a szervezeteket betiltották.

A szerzők megállapítása szerint „a Rejtett történetek című kiállításon bemutatott művészek és alkotásaik kivétel nélkül kapcsolatba hozhatók a keleti kultúra hatásaival.” (Földiné Irtl & Komár, 2020, p. 141.).

A kötetet Vincze Beatrix *Termelőközösségek, művészkolóniák és kertvárosok* c. publikációja zárja. A szerző dolgozatának célja az életreform- és a reformpedagógiai törekvések összefüggéseinek magyarországi recepciójában, a harmadikutas kiútkeresési alternatíva, a „Kert-Magyarország”-nak nevezett utópia felvázolása. Összegzésében a felvilágosodás korának örökségétől a fin de siècle-ig vonultatja fel az életvezetési elveket, a nemzetközi szakirodalomból Rousseau-tól Diffenbachon, Tolsztojon át Fidusig. Külön bekezdésben foglalkozik a budapesti Wekerle-telep, a „közösségi és a zöld gondolat szolgálatába állított” törekvésekkel (Vincze, 2020, p. 201.). A szerző kiemeli, hogy az 1920-as és 1930-as években a harmadikutas elméletek a trianoni béke és traumái következtében jelenlévő folyamatos nemzeti identitáskeresés sajátos reflexiói.

Vincze Beatrix elismeréssel szól Németh László nagyságáról, aki a két világháború között íróként, orvosként, pedagógusként hangsúlyozta ember és természet nélkülözhetetlen kapcsolatát. Németh László pedagógiai reformtevékenysége felhívta a figyelmet az esélyegyenlőség, a tehetséggondozás, a szakképzés, a tanulók nemzeti önismeretének fontosságára, bízott a „földi éden”, az „új paradicsom”, a „kert-ország” megvalósításában.

A kötetben átfogó képet kaptunk a címben megjelölt témáról, az olvasóközönség által talán kevésbé ismert jelenségről, az életreformmozgalmak sokszínűségéről. Az olvasó élvezetes ismeretterjesztő olvasmányt és egyben további kutatásra inspiráló tudományos irodalmat tart a kezében.